

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора Антонової Олени Євгеніївни
на дисертацію Карпової Лариси Георгіївни
«Теоретико-методичні засади створення освітньо-розвивального
середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти
для обдарованих дітей»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дисертаційної роботи

Економічні та соціальні перетворення в Україні зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талентів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей і молоді та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі закладів освіти для обдарованої молоді. Організація їх діяльності на рівні сучасних вимог потребує створення такого освітнього середовища, яке б передбачало виявлення та підтримку обдарованої молоді, розвиток та реалізацію її здібностей та стимулювання творчої роботи. Виходячи з цього, обрана тема дослідження є актуальною, своєчасною і такою, що вкрай затребувана теорією та практикою сучасної шкільної освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Свідченням актуальності дослідження є те, що дисертація підготовлена відповідно до тематичного плану згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах».

Дослідження здійснювалось під керівництвом Лариси Георгіївни згідно з наказом Міністерства освіти і науки України (від 26.10.2010 № 1004) в межах

проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Проектування розвивального освітнього середовища Комунального закладу «Обласна спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Обдарованість» Харківської обласної ради».

**Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень,
висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Дисертантка зосереджується на теоретико-методичних засадах створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих учнів основної та старшої школи, які мають інтелектуальні обдарування в природничо-математичній сфері, тим самим обираючи той контингент, який невдовзі поповнить лави студентства та надалі перейде в категорію професіоналів, які забезпечуватимуть конкурентоздатність країни на світовому ринку.

Обґрунтуванню наукових положень дисертації сприяли грамотно обрані методи наукового дослідження, а саме: теоретичні (порівняння та систематизація поглядів учених щодо створення освітньо-розвивального середовища для обдарованих учнів; аналіз нормативних документів; абстрагування та узагальнення; аналіз, синтез); емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, бесіди, вивчення продуктів діяльності обдарованих учнів; метод експертних оцінок, самооцінювання та вивчення досвіду діяльності; педагогічний експеримент та методи математичної статистики).

Спираючись на них, дисертантка вирішила поставлені завдання і сформулювала висновки за результатами дослідження, які повною мірою відповідають його завданням.

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Л. Г. Карпової підтверджується їх апробацією на 10 науково-практичних конференціях, публікаціями у наукових фахових виданнях (23 публікації), за кордоном (4 публікації) тощо. Загалом основні результати дослідження відображено в 46 друкованих працях.

У цілому аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій є переконливим свідченням наукової достовірності результатів проведеного

дослідження.

Тема дослідження цілком відповідає паспорту спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна

Оцінюючи кваліфікаційну наукову працю Л.Г. Карпової за параметрами новизни, відзначаємо значний науковий вклад, який підтверджується тим, що нею *уперше* науково обґрунтовано й експериментально перевірено науково-методичну систему створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей; обґрунтовано модель цієї системи; розкрито специфіку технології створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей, яка передбачає послідовне проходження підготовчого, діяльнісно-формульального й рефлексивно-коригувального етапів і реалізацію відповідних організаційно-педагогічних умов; запропоновано механізм створення індивідуальної освітньої траєкторії обдарованих учнів на основі організації дуальної освіти через гармонійне поєднання діяльності закладів вищої освіти та спеціалізованих закладів загальної середньої освіти для обдарованих дітей як неперервного освітнього ланцюга в умовах кластера.

Дисертанткою *уточнено* суть концепту «освітньо-розвивальне середовище спеціалізованого закладу загальної середньої освіти для обдарованих дітей»; поняття університетської кафедри як інноваційної освітньої структури, критерії сформованості ключових компетентностей обдарованих учнів (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-діяльнісний та рефлексивно-особистісний), їх показники й рівні прояву (високий, середній, низький).

У дослідженні *подальшого розвитку* набули теоретичні основи формування особистості обдарованої дитини в умовах освітньо-розвивального середовища спеціалізованих закладів загальної середньої освіти та наукові підходи до формування ключових компетентностей обдарованих учнів через

моделювання сфер освітньо-розвивального середовища. У цьому контексті заслуговує на увагу моделювання сфер освітньо-розвивального середовища для формування ключових компетентностей обдарованих учнів та професійного простору педагогів на основі застосування діаграми Ейлера–Венна; методика застосування кваліметричного підходу як основи моніторингу сформованості компетентностей педагогів через цільове розроблення відповідних факторно-критеріальних моделей.

Розроблені наукові положення ґрунтуються як на теоретичних здобутках дисертантки, так і на ретельному аналізі джерельної бази, яка складається з 920 найменувань, із них 52 – іноземними мовами.

У *вступі* дисертації обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, проаналізовано ступінь вивчення досліджуваної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, концепцію, теоретико-методологічні засади, методи дослідження; сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення; наведено дані про апробацію та впровадження результатів роботи.

Аналіз дисертації засвідчив, що вихідні положення дослідження чітко викладені в авторській концепції, обґрунтованій на правильно визначених методологічних підходах. При цьому всі компоненти наукового апарату (об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза) повністю корелюють між собою.

У *першому розділі* дисертації проаналізовано наукові підходи до проблеми створення освітньо-розвивального середовища для обдарованих дітей у закладах загальної середньої освіти, уточнено термінологічне поле дослідження та розглянуто феномен освітньо-розвивального середовища в психолого-педагогічному дискурсі.

Розкриваючи досліджувану проблему через аналіз створення середовищних умов для обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, як таких, що є більш вивченими в науці, дисертантка обґрунтовує методологічні підходи для створення освітньо-розвивального середовища та екстраполює їх до умов спеціалізованих закладів загальної середньої освіти для обдарованих дітей (стор. 20–60). Серед них Л.Г. Карпова обґрунтовує та бере за

основу розв'язання проблеми дослідження системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, акмеологічний та кластерний підходи.

Будь-яка ґрунтовна наукова праця не можлива без з'ясування термінологічного поля дослідження. Йдучи цим шляхом, Л. Г. Карпова встановлює суть таких базових понять, як «середовище» (с. 60–65), освітнє середовище (с.65–77). Продовжуючи цей аналіз, вона аналізує різні види освітніх середовищ (інтегроване, соціально-виховне, інформаційно-освітнє тощо) та логічно переходить до дослідження суті освітньо-розвивального середовища. Представляє науковий інтерес авторське визначення цього поняття як особливим чином організованого динамічного освітньо-виховного простору, що складається з сукупності необхідних компонентів, базується на полісуб'єктній взаємодії його учасників та виконує функції стимулювання самостійності, активності та творчості обдарованих учнів як основи їхнього особистісного саморозвитку (с. 87).

Визначаючи створення освітньо-розвивального середовища для обдарованих дітей як проблему не лише вітчизняної, а й зарубіжної освіти, дисертантка шукає шляхи її вирішення через аналіз таких моделей створення освітнього середовища, як еколого-особистісна (В. Ясвін), комунікативно орієнтована (В. Рубцов), антрополого-психологічна (В. Слободчиков), модель психодидактичного середовища (В. Давидов, В. Лебедева, В. Орлов), екопсихологічна модель (В. Панов). Увага дослідниці доречно зосереджується на еколого-особистісній моделі, яка розглядається нею як така, що найбільше сприяє саморозвитку та самовдосконаленню особистості й береться нею за основу дослідження (с. 101).

У *другому розділі* на високому науковому рівні проаналізовано феномен обдарованості особистості як наукову проблему, спираючись на дослідження вітчизняних учених та науковців близького зарубіжжя (Д. Богоявленська, І. Сікорський, О. Лазурський, В. Екземплярський, О. Кульчицька та ін.), а також напрацювання вчених далекого зарубіжжя (Г. Гарднер, Ф. Мьонкс, А. Роацці, М. Сандерс, В. Штерн та ін.). Одним із наукових результатів цієї

роботи стало з'ясування дисертанткою суті обдарованості як комплексного явища, зумовленого системою здібностей особистості, розвиток яких уможлиблюється високим рівнем її розумової активності, глибиною мотиваційних та емоційно-вольових процесів, сформованістю самосвідомості й самовідповідальності, системою індивідуальних якостей, які значною мірою формуються в діяльності у спеціально створеному освітньо-розвивальному середовищі (с. 155). При цьому обдарованість розглядається дисертанткою як передумова таланту та геніальності (с. 146). Розглядаючи різні класифікації обдарованості, виходячи з проблеми дослідження, вона доречно акцентує увагу на інтелектуальній обдарованості учнів (с. 159–160).

Представляє науковий інтерес проведений Л. Г. Карповою аналіз моделей обдарованості європейських та американських дослідників. Увагу дослідниці зосередила на таких, як теорія когнітивного розвитку Дж. Андерсона, теорія множинного інтелекту Г. Гарднера, біоекологічна теорія інтелекту С. Цесі та ін. (с. 167–172). Аргументованим результатом їх аналізу стало обрання як базової в дослідженні типологічної багатовимірної моделі Дж. Рензуллі.

У цьому розділі дисертантка з'ясовує вимоги до створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей. Саме тут вона адресує освітньо-розвивальне середовище проведеного дослідження до контингенту дітей із сільської місцевості. Не можна не погодитись з Ларисою Георгіївною, що «на сьогодні їхні навчальні можливості є обмеженими, а інтелектуальний потенціал – вагомим» (с. 182). Багаторічний досвід роботи у Комунальному закладі «Обласна спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Обдарованість» Харківської обласної ради» дозволив їй з'ясувати особливості співпраці з цими обдарованими учнями (с. 185–187).

Переконливою є аргументація вимог дисертантки до формування освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти: розбудова середовища на основі сучасних методологічних підходів і принципів; застосування в цьому процесі науково обґрунтованих технологій; регулярний моніторинг стану освітньо-розвивального середовища

закладу освіти, розвитку обдарованих учнів взагалі та сформованості в них ключових компетентностей зокрема, а також стану професійно-педагогічної готовності вчителів до співпраці з обдарованими учнями та інші (с. 188–218). Завершується розділ авторським визначенням суті освітньо-розвивального середовища спеціалізованого закладу загальної середньої освіти для обдарованих дітей (с. 218).

У *третьому розділі* дисертації Л. Г. Карпова представляє особливо значущий науковий доробок – обґрунтовану науково-методичну систему створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей та її модель.

Позитивної оцінки заслуговує логіка її обґрунтування на основі розробленого авторкою алгоритму через сукупність певних кроків (с. 247–260), що дозволило цілісно представити суть та специфіку науково-методичної системи, чітко визначитися зі шляхами створення дисертанткою освітньо-розвивального середовища в досліджуваних закладах освіти.

Структурно науково-методична система поєднує три взаємопов'язані підсистеми: методологічну, змістово-діяльнісну та моніторингово-коригувальну, змістовне наповнення яких проведено на основі аналізу широкої джерельної бази та власного багатого досвіду дисертантки.

Методологічна підсистема забезпечує відповідну науково-методичну систему ґрунтовною науковою основою: методологічними підходами, принципами тощо (с. 261–266). *Змістово-діяльнісна підсистема* має за мету формування в обдарованих учнів ключових компетентностей із урахуванням їхніх здібностей через застосування удосконалених змісту, форм, методів і засобів навчання. Ця підсистема включає технологію створення освітньо-розвивального середовища спеціалізованого закладу загальної середньої освіти для обдарованих дітей (реалізується через підготовчий, діяльнісно-формульвальний і рефлексивно-коригувальний етапи) та ефективні за цих обставин організаційно-педагогічні умови (здійснення особистісно спрямованого педагогічного супроводу обдарованого учня; стимулювання вчителів до підвищення професійно-педагогічної готовності зі співпраці з

обдарованими учнями; активна взаємодія закладу освіти з різними освітніми та соціальними інституціями). Інформацію про цю неї наведено на сторінках 267–339 дисертації. *Моніторингово-коригувальна підсистема* визначає бажаний стан функціонування науково-методичної системи через моніторинг як самого освітньо-розвивального середовища, так і сформованості компетентностей його учасників. Для цього дисертанткою ретельно розроблено критеріальну базу дослідження, яка є різноплановою і включає методику експертизи освітнього середовища, критеріальну основу дослідження ключових компетентностей обдарованих учнів та факторно-критеріальні моделі дослідження базових компетентностей педагогів (с. 345–349).

Вагомою заслугою Л. Г. Карпової є запропоновані нею наукові підходи до формування ключових компетентностей обдарованих учнів, визначених Концепцією «Нова українська школа», через моделювання таких сфер освітньо-розвивального середовища, як когнітивна, соціальна (с. 249–252; с. 290–308).

Представляє науковий інтерес застосування дисертанткою дуальної освіти для розроблення кластеру як основи створення індивідуальних освітніх траєкторій обдарованих учнів (с. 308–319).

Доречною та необхідною є увага дослідниці до забезпечення професійно-педагогічної готовності учителів до формування в учнів ключових компетентностей, серед яких вона зосереджується на креативній, методичній (як основи проєктування інноваційних технологій) та дослідницькій компетентностях, які обґрунтовує як базові й такі, що найбільшою мірою сприяють співпраці з обдарованими учнями (с. 277–290).

Позитивне враження склалося від *четвертого розділу* дисертації, де представлено особливості організації експериментальної роботи, зміст реалізації науково-методичної системи створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей і проаналізовано результати експерименту.

Проведений педагогічний експеримент принципово вирізняється з-поміж чисельних педагогічних досліджень. Особливістю його є те, що він мав дві фази, на кожній із яких реалізовано констатувальний, формувальний та

контрольний етапи. Експеримент проводився протягом 2009–2018 років на базі Комунального закладу «Обласна спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Обдарованість» Харківської обласної ради», який Лариса Георгіївна очолювала багато років. Відзначимо, що тут навчаються переважно діти із сільської місцевості.

Слід констатувати, що експериментальну частину виконано на належному організаційному та науковому рівнях. Позитивні результати дослідження є свідченням дієвості розробленої науково-методичної системи. Статистичний аналіз на основі критерію Пірсона підтвердив їх достовірність.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес спеціалізованих закладів загальної середньої освіти для обдарованих дітей науково-методичної системи створення освітньо-розвивального середовища та її ресурсного забезпечення (просторово-предметне, управлінське, методичне, дидактичне). Сформульовані положення, висновки дослідження реалізовано на рівні методичного забезпечення функціонування відповідної системи: апробовано елективні спецкурси для обдарованих дітей; підготовлено три навчально-методичні посібники тощо.

Авторкою розроблено комплекс документів для організації дієвого освітньо-розвивального середовища: «Концепція діяльності», «Концепція розвитку», «Положення про систему моніторингових досліджень», «Положення про науково-практичну лабораторію дослідження і розвитку обдарованості учнів», «Положення про лабораторію інформаційних технологій навчання» тощо, які реалізовано на базовому майданчику дослідження.

Представлений у дисертаційній праці матеріал *може бути використаний* керівниками, методистами та вчителями як спеціалізованих закладів загальної середньої освіти, так і закладів загальної середньої освіти в процесі створення освітньо-розвивального середовища для обдарованих учнів при переході на старшу профільну школу та організації діяльності наукових ліцеїв-інтернатів тощо.

Про дієвість обґрунтованої та розробленої науково-методичної системи

свідчать довідки про впровадження їх в навчальний процес 8 закладів освіти.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертації

Поряд з викладеними позитивними характеристиками дисертаційної праці, у порядку дискусії та задля її вдосконалення дозвольте надати такі зауваження та пропозиції:

1. Не викликає заперечень звертання дисертантки до моделі обдарованості, запропонованої Дж. Резнуллі, яку вона вдало застосувала для обґрунтування індивідуальних освітніх траєкторій обдарованих учнів, тим самим підтвердивши розуміння обдарованості не як статичної, а як динамічної характеристики. Але обґрунтування концептуальних положень науково-методичної системи виграло, якщо б нею було застосовано й мультифакторну модель обдарованості Ф. Мьонкса, яка певною мірою розширює тривимірну модель Дж. Резнуллі за рахунок трикутника «сім'я – школа – однолітки» Тим більше, що до досвіду цього вченого Лариса Георгіївна зверталась у параграфі 2.2 дисертації.

2. Цінність дисертації підвищилась, якщо б було структуровано закордонний досвід створення умов для розвитку обдарованих учнів за певними напрямками і надалі продемонстровано, яким чином його було враховано в проведеному дослідженні. Водночас, це б дозволило уникнути повторів щодо його аналізу (п. п. 1.3 та 2.2).

3. Бажано було б ретельніше обґрунтувати рефлексивно-коригувальний етап технології науково-методичної системи, розробленій у дослідженні. Дисертантка правильно розмежовує напрями його організації за рефлексивною діяльністю педагогів та обдарованих учнів. Але надалі дещо поверхнево демонструє механізм заходів, які слід проводити педагогічним працівникам для коригування навчально-методичного інструментарію з формування ключових компетентностей тих, що навчаються.

4. Авторка слушно наголошує на важливій місії педагогічних працівників в реалізації вимог нової української школи й доречно визначає однією з організаційних умов реалізації науково-методичної системи їхнє стимулювання до підвищення професійно-педагогічної готовності зі співпраці з обдарованими

учнями. Слід відзначити як позитивний момент, що цьому висновку сприяло й анкетування біля 2336 педагогів закладів загальної середньої освіти з різних регіонів України (с. 330–334). Однак, слід було б більш чітко виділити напрями стимулювання педагогів та визначити управлінські заходи для організації цієї важливої роботи на сучасному етапі розвитку суспільства роботи.

5. Науково та практично цінним є застосування дисертанткою факторно-кваліметричних моделей для дослідження сформованості креативної, методичної та дослідницької компетентностей педагогів, які вона визначила як базові при роботі з обдарованими учнями. Але методику добору експертів та процедуру їхньої роботи у процесі проведення педагогічного експерименту представила досить стисло.

Втім вказані недоліки та зауваження в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку наукової праці як самостійного завершеного дослідження

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Слід відзначити структурованість роботи, логічність викладу наукового матеріалу, який подано у вступі, чотирьох розділах, висновках за розділами та загальних висновках, списку використаних джерел. Звертає на особливу увагу фундаментальність додатків, які представлено на 360 сторінках.

Повний обсяг дисертації становить 860 сторінок комп'ютерного тексту, обсяг основного тексту становить 407 сторінок. Дисертація містить 18 таблиць (на 11 сторінках), 12 рисунків (на 6 сторінках).

За обсягом, змістом, структурою, повнотою викладу результатів, оформленням вона відповідає встановленим вимогам. Зміст автореферату адекватно відображає основні положення дисертації.

Загальний висновок. На підставі проведеного аналізу доцільно зробити висновок, що дисертація «Теоретико-методичні засади створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти» є самостійним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну і практичну значущість та відповідає чинним вимогам пунктів 9, 10, 12–14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Таким чином, є всі

підстави для присудження Карповій Ларисі Георгіївні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

О.Є. Антонова

Підпис завідувача кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами
засвідчую
проректор з навчально-методичної та виховної роботи
кандидат хімічних наук, доцент

В.В. Чумак

